

من رئيس التحرير/ Editörden/Editorial

İbrahim HATİBOĞLU, İkinci Yayın Yılına Girerken

مقالات/ Makaleler/Articles

Seyit AVCI, Süflerin Hadis Tesbit Ölçüleri: İsmâil Hakkı Bursavî Üzerine Bir İnceleme/
Sufis' Criteria of Determining the Soundness of Hadîth: A Study on Ismail Hakki Bursawi

Recep ŞENTÜRK, Social and Literary Structure of Isnad: A Historical Perspective/
İsnadın İçtimâi ve Edebi Yapısı: Tarihi Bir Yaklaşım

Mehmet EFENDİOĞLU, Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine/
On the Nature of the Critiques levelled at Khâlid b. al-Waleed

Halil İbrahim KUTLAY, 'إختلاف أمي رحمة'،
'Ümmetimin İhtilâfı Rahmettir' Sözü Üzerine Bazı Mülâhazalar

ترجمة/ Tercüme/Translation

David S. POWERS, İslâm'ın İlk Döneminde Vasiyetler/
On Bequests in Early Islam (Çev. Halit ÖZKAN)

ملاحظات دراسية/ Araştırma Notları/Review Articles

Osman GÜNER, Ricâl Tenkidi Sisteminin Temel Karakteristiği ve Aktüel Değeri
Hayati YILMAZ, İnternette Rihle

حوار/ Mülâkât/Interview

Zekeriya GÜLER, Muhammed Hamîdullah'ın Kişiliği ve Araştırmaları Üzerine
Ali Osman Koçkuzu İle

İnternette Rihle

Hayati YILMAZ, Yard. Doç. Dr.*

"Bir gün Nebî (s.a.v.) ile birlikte mescidde oturduğumuz sırada deve üstünde birisi çıka geldi. Devesini mescid(in kapısında) çöktürdükten sonra onu bağladı. Daha sonra "Hanginiz Muhammed'dir?" diye sordu. Nebî (s.a.v.) (ashâbî) arasında dayanmış oturuyordu. "İşte, dayanmış olan şu beyaz kişidir." dedik. Adam: "Ey Abdülmuttalib'in oğlu..." diye seslendi. Nebî (s.a.v.): "Seni dinliyorum." buyurdu. "Ben sana bazı şeyler soracağım, amma soracaklarım ağırdır; gönlün benden incinmesin." dedi. Hz. Peygamber: "Aklına geleni sor." buyurdu. ..."¹

İhtiva ettiği çeşitli konular sebebiyle birçok hadis kitabının değişik yerlerinde nakledilen yukarıdaki rivayetin bu yazının girişinde yer almasının sebebi, bir kimsenin Hz. Peygamber'e bir şeyler sormak için devesiyle uzun bir yol katetmiş olmasıdır. Adının Dımâm b. Sa'lebe olduğunu rivayetin sonunda bizzat kendisinden öğrendiğimiz bu sahâbî, daha önceden duyduğu anlaşılan 'hadisi' asıl sahibinden almak/duymak için bir rihle gerçekleştirmişti.

Bilindiği üzere hadis almak/öğrenmek için yapılan seyahatlere rihle denilmektedir.² Bir örnek olarak zikredilen³ yukarıdaki Dımâm hadisinin gösterdiği göre, daha Hz. Peygamber hayattayken başlayan ve ondan sonra da hadis tarihi boyunca aralıksız devam eden rihleler, o günün ulaşım ve iletişim şartları çerçevesinde uzun zamanlar alıyor, aylarca süren yolculuklara sıkça rastlanabiliyordu. Günümüzün ulaşım ve iletişim imkânları ise bu rihleleri saatlere, hatta dakikalara kadar indirmiştir denebilir. Zira ulaşım araçları dünyayı oldukça küçültmüş, iletişim teknolojisinde varılan seviye ise, neredeyse her bilgiyi masamızın üstüne taşımıştır. Artık insanların dünyayı dolaşmaları ve aradıkları bilgiye ulaşmaları bilgisayarları başında birkaç dakikalarını almaktadır. Develer yerlerini bilgisayarlara, tozlu yollar da yerlerini fiber optik kablolarla bırakmışlardır.

* SAÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, Yrd. Doç. Dr., hyilmaz@sakarya.edu.tr

¹ Buhârî, "İlim" 6; Nesâî, "Sıyâm" 1; İbn Mâce, "İkâme" 194; Dârimî, "Vudû" 1.

² bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 129.

³ Bu ve diğer örnekler için bk. Hatib el-Bağdâdî, *er-Rihle fi talebi'l-hadis* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrût 1975, s. 187 vd.

Her türlü bilginin yer aldığı internet ortamından 'hadis talebi' için de yararlanma imkânı bulunmaktadır. Hayatımızın hemen her alanında en büyük yardımcı durumuna gelen bilgisayar teknolojisinin hadis alanındaki hizmetleri elbette ki sadece internetten ibaret değildir. Özellikle Türâs (www.turath.com), Harf (www.harf.com), Arıs (www.elariss.com) gibi yazılım şirketlerinin hazırlayıp CD-ROM vb. ortamlarda kullanıma sundukları programlar hadis çalışmalarına büyük ölçüde katkıda bulunmaktadırlar. Bilgisayarlarda çoğu zaman yaşanan uyum, yeterlilik ve kapasite problemleri CD-ROM'ları dezavantajlı kılarken, ilgili bağlantısı bulunan her bilgisayarda çalışabilen internet bu alandaki kolaylığı ve pratikliği ile tartışmasız olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak sonsuz bir bilgi okyanusunu andıran bu ortamda gerekli olan bilgiye erişmek sanıldığı kadar kolay değildir. Çoğu zaman bilgiler dağınık halde ve standart olmayan biçimlerde saklanmaktadır. Bu da aranan bilgiye ulaşmada zaman kaybının başlıca sebeplerinden birisidir. Bu yüzden de internetteki İslâm araştırmaları konulu sitelerin bilim dünyasına duyurulması ve tanıtılması gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır.⁴

İnternette gezinme anlamında kullanılan 'sörf' kelimesini biz 'rihle' mânasında kullanırsak, bütün kolaylığına rağmen, milyarlarca sayfanın bulunduğu bu devasa dünyada hadis sitelerine ulaşmak ve istifade etmek sanıldığı kadar da kolay olamamaktadır. Dolayısıyla bu sitelerin gerek adreslerinin ve gerekse nasıl kullanılacaklarının bilinmesi pek çok araştırmacıya hem kolaylık, hem de zaman kazandıracaktır.

Başka bir kullanıcının benzer yollarla diğer sitelere ulaşmasının yolunu göstereceği için, öncelikle bu yazıda ele alınan siteleri nasıl tespit ettiğimizi belirtmeliyiz. Bir şekilde önceden vâkıf olduklarımızın dışındaki sitelere, internetin en bilinen ve başarılı İngilizce, Türkçe ve Arapça arama motorları arasında bulunan google.com, yahoo.com, altavista.com, MSN.com, ayna.com, arab.net ve ajeeb.com gibi arama motorları taranarak ulaşılmıştır. Bunların ortaya koyduğu yüzlerce veri, bir ön elemeden geçirildikten sonra tespit edilenler, işlevlerine ve muhtevalarına göre gruplandırarak karışıklığa yol açacağı için, Arapça, İngilizce ve Türkçe olanlar diye sınıflandırılarak değerlendirilmiş; birkaç dilde yayın yapanların ise varsa Arapça sayfaları esas alınmıştır. Ayrıca

⁴ Bilgisayar teknolojisinin hadis alanında kullanımı ile hadis konusundaki bazı CD-ROM programların ve internet sitelerinin özellikleri, kullanımı ve eleştirisi için bk. Abdülazim ed-Dib, "Bilgisayar Vasıtasıyla Sünnet-i Şerife'yi Toplama ve Tasnif İçin Bir Tasarı" (trc., Abdullah Aydın), *Diyanet Dergisi*, XX/1, Ankara 1984, s. 57-64; Halil İbrahim Kutlay, "Hadis İlminde Çağdaş Problemlerden Biri: Hadis Tahrici Açısından Hadis Cd'lerinin Değeri (Mevsûatü'l-hadisî-ş-şerif örneği)", *İslâmî Edebiyât İlmi Bülteni*, İstanbul Ekim-2002 s. 24-33; İbrâhim b. Hammâd er-Rîs, et-Tekniyetü'l-hadîse fi hidmeti's-sünne ve's-sireti'n-nebeviyye beyne'l-vâkı' ve'l-me'mûl, Nedvetü inâyeti'l-Memleketi'l-Arabîyyeti's-Suûdiyye bi's-sünne ve's-sireti'n-nebeviyye, Medine 4-6 Mayıs 2004, s. 1-68 (ayrı basım).

bir sitedeki İslâmî ilimlerin diğer alanlarıyla ilgili sayfalar bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur; bu sebeple tanıtılan sitelerin bir kısmından hadis konusu dışında da istifade edilebileceği dikkate alınmalıdır.⁵

ARAPÇA HADİS SİTELERİ

1. ed-Dürerü's-seniyye (www.dorar.net)

Şeyh Alevî b. Abdülkâdir es-Sekkâf'ın danışmanlığında hizmet veren sitenin hadis bölümü oldukça zengin ve kullanışlıdır. Ana sayfanın üst kısmındaki **Kütüb ve Buhûs** butonundaki **el-Hadîs ve ulûmüh** kısmında yer alan Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, Buhârî ve Müslim'in *es-Sahîh*'leri, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'leri bilgisayara indirilebilmektedir. **Netâicü'l-buhûs...** butonunun **Hadis** kısmında da çeşitli araştırma ve kitapların sonuç bölümleri, metin olarak verilmektedir. **Bahs** butonu ise site içi arama yapmakta kullanılmaktadır.

Ana sayfanın sağ bloğunda bulunan **el-Mevsûatü'l-hadisiyye** butonu, sitenin en kullanışlı bölümü olan, **Teysîrü'l-vüsûl ilâ ahâdisi'r-rasûl** başlıklı hadis arama sayfasını açmaktadır. Burada hadisin bir veya birkaç kelimesi ilgili boşluğa yazılarak arama yapılmaktadır. Alttaki üç seçenek, istenirse değiştirilebilir, ancak olduğu gibi bırakılırsa arama sitedeki eski-yeni 178 adet hadis eseri taranarak sonuçlandırılacaktır. Arama sonucunda hadisin metni, sıhhat hükmü, geçtiği kitap ve eserinde yer veren muhaddis ile ilgili kitabın sayfası tablo halinde sıralanmakta, aranan metin kırmızı yazıyla gösterilmektedir. Bu yapıyla dorar.net, bir hadisin metnini bulmak için başvurulacak ilk sitelerden biridir.

2. el-Muhaddis (www.muhammadith.org)

Arapça ve İngilizce yayımlanan site, diğer hizmetleri yanında genel anlamda bir İslâmî eserler ve programlar kütüphanesi sunmaktadır. Bu sitenin hadis ile ilgili bölümüne, İngilizce sayfada **Search our Books**, Arapça sayfada ise **ابحث ضمن كتبتنا** butonundan (ya da doğrudan www.muhammadith.org/cgi-bin/a_Optns.exe adresiyle) ulaşılmaktadır.

Bir hadis arama motoru olan bu sayfanın üst kısmında Arapça yazamayanlar için ekran klavyesi yer almaktadır. Aranacak metin ilgili boşluğa yazıldıktan sonra, alt tarafta yer alan kitap listelerinden seçimler yapılabilir. **Hadis** başlığı altında yer alan, otuzu Arapça, üçü İngilizce bütün kitapların taranması isteniyorsa, bunu gösteren kutucuk/lar işaretlenmelidir. Sonuçlar listelendiğinde istenirse hadisin geçtiği kitabı açma imkânı da vardır.

⁵ Bilgisayar ve internet konusundaki engin birikimiyle bu yazıya önemli katkıda bulunan Dr. Muhammed ABAY'a teşekkürlerimi sunarım.

Bunun yanı sıra sitenin hizmetlerinden biri de kitapların bütün olarak indirilmesine izin vermesidir. Hadis bölümündeki otuz üç kitap (*Kenzü'l-ummâl, Fethu'l-bâri, Feyzu'l-kadîr, Avnü'l-ma'bûd, el-Müstedrek, Mecmeu'z-zevâid, el-Müsned, el-Mu'cemu'l-kebir* gibi büyük eserler dahil) ücretsiz olarak kullanıcının bilgisayarına indirilebilmektedir.

3. IHSAN (www.ihsanetwork.org)

The International Hadith Study Association Network (IHSAN) sitesi üyelik sistemiyle çalışmaktadır. Sitenin İngilizce ve Arapça sayfalarında hizmetlerini tanıtıcı bilgiler bulunmaktadır. Hazırladıkları hadis veritabanı CD-ROM'u internet üzerinden satılmaktadır.

Sitenin (Arapça sayfasına göre) üyeler için sunduğu hizmetlere gelince bunlar şöyle sıralanabilir:

a) **Mevsûatü'l-hadîs.** Sitenin temelini oluşturan bu bölümde Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'leri ile Mâlik'in *Muvatta*'ından oluşan yedi kitap, çeşitli arama yapma seçenekleriyle birlikte yer almaktadır. 2004 yılı ortalarında Dârimî ve Dârekutnî'nin *Sünen*'leri ile Humeydî ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'lerinin de ekleneceği belirtilmektedir.

Mevsûa sayfasının başında **el-Bahs** ve **el-Muhtevâ** bölümleri bulunmaktadır. Arama yapmak için önce metinlerde mi, yoksa fihristlerde mi arama yapılmak istendiği seçilmelidir. Metin araması yapıldığında sonuçlar liste halinde verilmekte, sonra da listeden istenilen sonuç tıklandığında hadisin metni görüntülenmektedir. Fihristlerde arama ise, **âyât, taraf, selâsil, sünâi, kudsi, meşhûr, şiir, mekân, aded, kabîle, alem, mübhem, mevzû, tarih, garîb, tuhfe, ruvât, cerh, hüküm** ve **el-hüküm ale's-selâsil** kategorilerinde yapılmaktadır. Bunlardan biri seçilerek istenilen sonuca daha kısa yoldan ulaşılabilir. Muhteva kısmında ise yedi kitabın metinleri yayımlanmaktadır.

b) **el-Hevâmiş.** Mevsûada yer alan yedi kitabın dipnotlarından oluşmaktadır.

c) **el-İstidrâkât.** Hadis kitapları üzerine yapılan yanlış-doğru cetvelidir.

d) **el-Mahtûtât.** Yedi kitabın çeşitli yazmalarının tanıtımlarının ve orijinal metinlerinin bulunduğu bölümdür.

e) **el-Bahsü'l-bibliyücrâfi.** Sitede bulunan yedi kitabın hazırlanmasında kullanılan yazma ve matbu eserlerin bibliyografik bilgilerinin bulunabileceği arama sayfasıdır.

f) **el-Mecelle.** Üyelere aylık olarak yollanan bir e-bültendir.

IHSAN sitesi şimdilik içerdiği kitap sayısı bakımından pek zengin olmasa da profesyonelce yürütülen bir projenin ürünü olması siteyi önemli kılmaktadır.

4. İslâm (www.al-islam.com)

Harf Information Technology (www.harf.com) şirketi tarafından hizmete sunulan site, Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca, Türkçe, Malayca ve Endonezce dillerinde yayın yapmaktadır. Diğer dillerdeki sayfalar Arapça sayfaların tam olmayan çevirilerinden oluşmaktadır.

Arapça sitenin üst kısmındaki **el-Hadîs** butonu sitenin hadis sayfasını açmaktadır (<http://hadith.al-islam.com>). Kütüb-i tis'a temelinde çalışan arama motoru sayesinde, hem hadise, hem de meşhur şerhlerine ulaşma imkânı bulunmaktadır. Hadis ana sayfasında yer alan konu başlıklarıyla konulu arama da yapılabilmekte ve ilgili hadisler kolayca görülebilmektedir. Her bir hadis tek sayfada gösterilmekte ve hadisin altında şerhine yer verilmektedir. İstendiği takdirde gerek hadis metni ve gerekse şerhi kopyalanarak başka programlara aktarılabilir.

Sayfanın sağ tarafında kütüb-i tis'a ve bunların bazı şerhleri listelenmekte, buradaki toplam on sekiz kitap, harekeli ya da harekesiz metin olarak kullanılabilir. Sayfanın sağ tarafındaki el-Fehâris kısmında seçilen hadis kitabındaki âyetler ile küdsî, mütevâtir, merfû, maktû ve mevkuf hadisler ve şiirlerin indeksleri bulunmakta, istenirse bunlar metin olarak gösterilmektedir. Bunların dışında sitede İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannefi*, San'ânî'nin (ö. 1182/1768) *Sübülü's-selâm*'ı, İbn Dakiku'l-id'in (ö. 702/1302) *İhkâmü'l-ahkâm*'ı, Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Müşkilü'l-âsar* ile *Şerhu Me'âni'l-âsar*'ı gibi önemli hadis eserleri de yine metin olarak yer almaktadır. Ancak hadislerle bunların buldukları bâb ve kitâblar için numara koyulmaması, şerhler için geçtiği eserdeki cilt ve sayfa numaralarının verilmemesi bu bölümde elde ettiğiniz bilgiyi referans olarak kullanmada güçlük çıkarmaktadır. Ayrıca takdim edilen metinler için eserlerin hangi baskılarının esas alındığına dair herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır.

Sitenin hadis bölümünün Türkçe sayfasında da basitçe bir hadis taraması yapılabilmektedir. Burada hadislerin Türkçe çevirileri yer aldığı için arama da yine bu çevirilerde geçerli olmaktadır. Konulu arama imkânı da veren sayfa, metni bilinmeyen hadislere ulaşmak için bir başlangıç noktası oluşturabilir.

Sitenin bütünü göz önüne alındığında, Arapça yazmaya yarayan ekran klavyesinin bulunması, temel İslâmî eserlerin metinlerinin istenildiğinde harekeli olarak gösterilebilmesi, zengin bir içeriğe sahip olması, yine temel İslâmî kaynaklar için oldukça ayrıntılı konu fihristlerinin bulunması ve gelişmiş arama motoru sayesinde metinler içerisinde ileri düzeyde metin arama

özelliklerinin olması bu siteyi diğer birçok siteden ayıran başlıca noktalar olarak öne çıkmaktadır.

5. eş-Şebeketü'l-İslâmiyye (www.İslâmweb.net)

Arapça, İngilizce ve Fransızca yayın yapan genel içerikli bu sitenin Arapça ana sayfasının sağ tarafındaki **el-Mecmûatü'r-reîsiyye** bölümünde yer alan **el-Hadîsü's-şerîf** butonu tıkladığında hadis sayfasına geçilmektedir. Burada yer alan başlıklar ve içerikleri şöyledir:

a) **Mevsûatü'l-hadîsî's-şerîf**. Kütüb-i tis'anın da içinde bulunduğu yirmi bir hadis kitabı metin olarak ve çok kullanışlı bir şekilde sunulmaktadır. İstenilen kitabın adı tıkladığında, önce 'kitâb' adlarına, sonra 'bâb' başlıklarına ve nihayet hadisin metnine ulaşılmaktadır. Aranılan hadisin metni biliniyorsa üstteki arama kısmından ister bütün mevsûa, isterse de tek bir kitap içinde arama yapılabilir. Ekran klavyesi burada da hazır durumdadır.

b) **Mekânâtü's-sünneti'n-nebeviyye**. Konuyla ilgili çeşitli makaleler bulunmaktadır.

c) **Şübühât havle's-sünneti'n-nebeviyye**. Konuyla ilgili çeşitli makaleler bulunmaktadır.

d) **Mektebetü's-sünne**. 'Dört sünen ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, 'sahihler', 'tabakât kitapları', 'hadis usûlleri ve garîbü'l-hadîsler' ile 'diğer eserler' başlıkları altında hadis literatürünü tanıtan sayfalardan oluşmaktadır.

e, f, g) **İ'câzü's-sünneti'n-nebeviyye**, **Emsâlü's-sünneti'n-nebeviyye**, **el-Kısasü'n-nebevî**. Bu başlıklarda konuyla ilgili hadislerden örnekler verilmektedir.

h) **Cevâmiu'l-kelimi'n-nebevî**. Cevâmiu'l-kelim hadislerden örnekler verilmekte ve bunlar açıklanmaktadır.

i) **Tedvînü's-sünne ve ulûmi'l-hadîs**. Hadis tarihi ile usûl konularının tarihî sürecinin ele alındığı sayfalardır.

k) **el-Ahâdîsü'l-kudsiyye**. Kudsî hadislerden örnekler verilerek tahrîci yapılmakta ve uzunca açıklanmaktadır.

Yukarıdaki başlıkların altında yer alan makaleler eş-Şebeketü'l-İslâmiyye imzasıyla yayımlanmaktadır. Bu sitenin özellikle mevsûa kısmının oldukça kullanışlı olduğu vurgulanmalıdır.

6. Ezher (www.alazhar.org veya www.İslâmic-council.com)

Mısır Arap Cumhuriyeti Vakıflar Bakanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'na ait olan bu sitede İslâm'ın temel kaynakları, Ezher Üniversitesi'nin tarihçesi ile yüz yıllık fetva arşivi, İslâmî kavramlar sözlüğü, yeni hazırlanan bir fıkıh ansik-

lopedisi, İslâm âlimlerinin biyografileri, Seyyide Zeyneb Mescidi'nde bulunan yazmalar (şimdilik bir adet) ve sempozyum tebliğleri yayımlanmaktadır.

Sitenin **el-Hadisü's-şerif** sayfasında kütüb-i tis'aya ek olarak Dârekutnî (ö. 385/995) ile Beyhaki'nin (ö. 458/1065) *es-Sünen*'leri ve Humeydi'nin (ö. 219/834) *el-Müsned*'ine metin olarak ulaşma imkânı verilmiştir. **Şerhu'l-hadis** sayfasında ise İbn Hacer'in (ö. 852/1448) *Fethu'l-bârî* M. Fuâd Abdülbâki'nin *Şerhu Sahihi Müslim*⁶ ve Leknevi'nin (ö. 1304/1886) *Şerhu Muvattai Mâlik* isimli eserleri bulunmaktadır. İstenirse arama kutusunda metin taraması yapılabilmektedir.

Sitenin en güzel yönlerinden biri de internet üzerinden kullanıma açtığı her bilgiyi bilgisayara download imkânı vermesidir. **Tenzilü berâmic** sayfasındaki bütün programlar (üç tanesi toplam 112 MB büyüklüğünde hadis programı) sıkıştırılmış dosya şeklinde indirilebilmekte ve internette bağimsız olarak kullanılabilir.

A'lâmü'l-müslimîn sayfası da muhaddislerin biyografilerine kolayca ulaşmayı sağlamaktadır.

7. Nidâü'l-îmân (www.al-eman.com)

'Nidau'l-îmân (iman çağrısı)' ve 'Bütün Müslümanların Sitesi' sloganıyla oldukça muhtevalı bir yayın yapan sitenin ana sayfasının üstünde sıralanan başlıklar arasındaki **el-Hadisü's-şerif** sayfasında kütüb-i tis'a ve *Fethu'l-bârî* metin olarak yer almaktadır. Kitapların ve müelliflerinin hepsinin toplu olarak tanıtıldığı sayfada istenen kitap seçilerek okunabilmekte, harekeli olarak verilen hadis metinlerinden istenirse hareketler kaldırılabilir. Yine bu sayfadaki arama motoru aracılığıyla hadis kitaplarının tamamında veya seçilen eserde metin araması yapılabilmektedir.

Sitenin diğer bir hizmeti olan **el-Mektebetü'l-İslâmiyye** sayfasında yer alan toplam 223 -kitaptan yirmi dördünü aralarında *el-Câmiu's-sagîr*, *en-Nihâye*, *Tezkiretü'l-mevzûât*, *Riyâzü's-sâlihîn*, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, *Feyzü'l-kadîr*, *Kenzü'l-ummâl*, *Mecmeu'z-zevâid*, *Nasbü'r-râye* ve *Neylü'l-evtâr*'ın da bulunduğu hadis kitapları oluşturmaktadır. Müellifleri hakkında bilgilerin de bulunduğu bu eserler yine ekrandan okunabilmekteve metin aranabilmektedir.

8. el-Varak (www.alwaraq.com)

Emirates Internet & Multimedia and Emirates Telecommunications Corporation (www.emirates.net.ae, www.albahhar.com) tarafından hizmete sunulan bu site genel olarak temel İslâm kaynaklarının yer aldığı bir elektronik

⁶ Sitede bu isimle yer alan eser aslında Müslim'in el-Câmiu's-sahih'inin M. Fuâd Abdülbâki tarafından yapılan neşridir.

kütüphane durumundadır ve üyelik sistemiyle çalışmaktadır. Sitenin hizmetlerinden yararlanabilmek için önce basitçe tamamlanan bir işlem ile ücretsiz üye olmak gerekmektedir. Ana sayfanın üstündeki **el-Mektebetü't-türâsiyye** butonu kitapların bulunduğu sayfayı açmaktadır. Buradaki hadis kitapları kısmında toplam yetmiş beş adet eser yer almaktadır. Ancak ne yazık ki bu listede hiçbir kaynak hadis eseri bulunmamakta, metni aranan hadisler ikinci derecedeki eserlerde gösterilmektedir. Dolayısıyla bu siteden hadis aramak için değil bir kütüphane olarak istifade edilmelidir.

Hadis kitapları başlığı seçildiğinde mevcut eserlerin adları ve yazarlarını gösteren bir liste sunulmaktadır. Bu listeden işaretlenen herhangi bir eserin metnini sayfa sayfa görmek mümkün olmaktadır. Ayrıca ekranın sağ tarafında eser adları içerisinde arama yapma imkânı veren bir metin arama kutusu bulunmaktadır. Bu arama kutusuyla eser adları veya yazarları aranabildiği gibi eserler içerisinde geçen kelimeler de aranabilmektedir. Arapça klavye kullanmayanlar için hazırlanmış ekran klavyesi sayesinde ilgili metin kutularına Arapça yazı yazılabilmektedir.

Seçilen kitabın herhangi bir sayfası ekrana geldiğinde, sağ tarafta kitabın tam fihristi, sol alt tarafta bir sayfadan diğer sayfaya geçmeye yarayan düğmeler, diğer kısımlarda da kitabın metni yer almaktadır. Kitaplar sayfa sayfa gösterilmekte ve her sayfanın üst ve alt tarafında eser adı ve yazarı ile cilt ve sayfa numarası verilmektedir. Önceleri metin aktarımına izin vermeyen site şimdi bu kısıtlamayı kaldırmıştır.

Sitede metni verilen eserlerin veya yazarların alfabetik listelerinin bulunmaması, metinlerin harekeli olmaması, eserler için ayrıntılı konu indekslerine yer verilmemesi, eserlere ait baskı yeri ve tarihi gibi önemli katalog bilgilerinin belirtilmemesi eksiklikler olarak sıralanabilir.

9. Saydü'l-fevâid (www.saaaid.net)

Bu sitenin ana sayfasının sağ yanındaki **er-Reîsiyye** kutusunun içinde yer alan **Mektebetü Saydi'l-fevâid** kısmı, on tanesi Arapça dışında olmak üzere toplam 1298 adet kitap ihtiva eden büyük bir e-kütüphanedir. Bunlar arasında kırk sekizi hadis, yetmiş de hadis ilimleri ile ilgili eski-yeni yüz on sekiz adet hadis eseri yer almaktadır. Bu eserleri metin olarak ekrandan okumak ve taramak imkânı olmamakla birlikte '.zip' (sıkıştırılmış) dosya olarak ücretsiz download edilebilmektedir. Ayrıca sitedeki **Makâlât** ile **Buhûs ilmiyye** sayfalarında da hadisle ilgili çeşitli makale ve araştırmalar bulunmaktadır.

10. Bin Useymîn (www.binothaimeen.com)

Şeyh Muhammed b. Sâlih el-Useymîn'in bu özel sitesinin **el-Mektebetü'l-makrûe** kısmında bulunan ve Useymîn'in kendisinin neşrettiği bazı hadis

eserleri e-kitap olarak indirilebilmektedir. **el-Mektebetü's-savtiyye** sayfasında ise Useymin'in hadisle ilgili *Beykuniyye*, *Nuhbetü'l-fiker*, *Buhârî*, *Müslim*, *Neylü'l-evtâr*, *Bulûgu'l-merâm* ve *Riyâzü's-sâlihîn* dersleri dinlenebilmekte, istenirse bilgisayara da kaydedilebilmektedir.

11. Sahab (www.sahab.org)

İslâmî ilimlerin hemen her alanında toplam 831 eser ile büyük bir e-kütüphane hizmeti veren bu sitenin **Kısmu'l-hadîs ve ulûmuḥ** sayfasında yüz kırk adet hadis kitabı bulunmaktadır. Bu kitaplar hem ekrandan okunabilmekte, hem de bilgisayara indirilebilmektedir. Üye olduğu takdirde sitedeki kitaplardan seçilerek isme kayıtlı özel bir kütüphane oluşturulabilmekte, bu da daha sonra sürekli aynı kitaplarla çalışmayı kolaylaştırmaktadır.

12. el-Muhtâru'l-İslâmî (www.İslâmselect.com)

Bu sitenin ana sayfasının en altında bulunan **et-Tasnîfü'l-esâsî** kutusunun içinde yer alan **el-Hadîs ve ulûmuḥ** sayfasında, hadisle ilgili çeşitli konularda yazılmış toplam yüz altmış dokuz makale listelenmektedir. Ekrandan okunabilen bu makaleler hadis araştırmacıları için oldukça iyi bir bibliyografya niteliği taşımaktadır. Sitedeki diğer alanlarla ilgili toplam makale sayısının 9274 olduğunun da altı çizilmelidir.

13. Dârü'l-hadîs (www.hadith.net)

Dârü'l-hadîs Araştırma Merkezi adıyla İngilizce, Arapça ve Farsça yayın yapan bir Şii sitesidir. **Mesâdiru'l-hadîs** bölümünde geniş bir Şii hadis çalışmaları bibliyografyası listelenmekte, bazı hadis kaynaklarının tanıtımı yapılmakta ve önemli çalışmaların metinleri verilmektedir. **Ulûmu'l-hadîs** sayfaları da oldukça zengin olup tam bir Şii hadis usûl ve tarihi sunmaktadır. **İsdârât** sayfasında sitede yayımlanan kitap, risâle, dergi ve bilgisayar programlarının linkleri bulunmaktadır. *Ulûmu'l-hadîs* ismiyle sitede yayımlanan e-dergi on üçüncü sayısına ulaşmıştır. Ayrıca sitenin İngilizce bölümündeki **Sources** butonundan *Nehcü'l-belâga*'ya da ulaşılabilir.

14. Küveyt Evkaf Bakanlığı (www.islam.gov.kw)

Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı'nın resmî internet sitesidir. İhtiva ettiği çok önemli *Fıkıḥ Ansiklopedisi*'nin yanı sıra **mine'l-hedyi'n-nebevî** bölümünde hadis usûlü bilgilerine ve kütüb-i tis'anın tanıtımına kısaca yer verilen sitede, Nevevî'nin (ö. 676/1278) *el-Erba'un* isimli eseri de şerhli olarak sunulmaktadır.

15. Mültekâ ehli'l-hadis (www.aahlalheeth.com)

Mültekâ ehli'l-hadis adıyla yayın yapan bir forum sitesi olup üyelik sistemiyle hizmet vermektedir. Sitedeki yazıları okumak için gerek olmasa da, tartışmalara katılmak için üyelik şart koşulmaktadır. Üyeler hadislerle ilgili konuları internet ortamında tartışmaya açmakta, görüş alışverişinde bulunmakta ve sorularına cevap aramaktadırlar.

16. Belâğ (www.balagh.com)

Sitenin ana sayfasının sol yanındaki **el-Mevsûatü'l-İslâmiyye** sayfasında hadislerle ilgili iki bölüm bulunmaktadır. Bunlardan **Hadis** sayfasında değişik yazarlar tarafından kaleme alınmış hadis konulu makaleler yayımlanmaktadır. **Mu'cemü'l-mustalahât** sayfası ise aralarında hadis istilahlarının da bulunduğu geniş bir terimler sözlüğüdür.

17. Râfed (www.rafed.net)

Şii müslümanlar tarafından yayımlanan bu sitenin **Kütüb** bölümündeki **hadis** ve **ulûmü'l-hadis** sayfaları, Şîa'nın hadis-sünnet görüşlerinin ele alındığı bazı çalışmalara ulaşma imkânı veren bir e-kütüphane hizmeti sunmaktadır. Bu sayfanın İngilizce bölümünde de dikkat çekici kitaplar yer almaktadır. Tamamı ekrandan okunan bu eserler arasında ne yazık ki, Şîa'nın temel hadis kitapları bulunmamaktadır.

18. www.angelfire.com/ab3/hol

Ücretsiz hosting veren bir sitede⁷ yer alan bu sayfalar **Ulûmü'l-hadis** başlığıyla yayımlanmaktadır. Reklam bannerları göz ardı edilerek gezilmesi gereken sitede, **Muhâdarât** sayfasında bazı hadis konferansları, **Mustalahu'l-hadis** sayfasında, San'ânî'nin (ö. 1182/1768) *Nuhbetü'l-fiker* manzumesi *Kasabü's-sükker'i*, İbn Ferah el-İşbili'nin (ö. 699/1300) *Kasidetü'l-garâmiyye'si* ve İrâkî'nin (ö. 806/1403) *Efliyye'si* metin olarak okunabildiği halde verilen diğer usûl kitaplarının linkleri çalışmamaktadır. 'Cerh ve ta'dil' sayfası da açılmamaktadır. **Tahrîc** sayfasında, hadis tahrîc etme yöntemleri anlatılmakta, **el-Mektebetü's-savtiyye**de Muhammed b. Sâlih el-Useymin ile Ebû İshak el-Huveyzî'nin hadis/sünnet konusundaki konuşmalarına ve sorulara verdikleri cevaplara linkler bulunmaktadır. Sitenin bu bölümünü daha önemli hale getiren ise Elbânî'nin usûl konularıyla ilgili görüşleri ile Muhammed b. Sâlih el-Useymin'in *Nuhbe* derslerinin de sesli olarak yer almasıdır. Ancak bunlar da çalışmamaktadır.

⁷ İnternet kullanıcılarının yakından bildiği üzere bu tür sitelerdeki sayfaların pek çoğu kısa bir süre içinde geçerliliğini yitirebilmektedir.

Ebhâs hadîsiyye sayfası bir makaleler bibliyografyası sunmayı amaçlamış olsa da oldukça yetersizdir.

19. el-Bâhisü'l-İslâmî (www.İslâmicfinder.org)

İngilizce ve Arapça bir portal olarak yayın yapan sitenin Arapça sayfasında el-Hadîs ve ulûmüh bölümünde hadis ilimleri ve hadis kitapları kategorilerinde seçme linkler verilmektedir.

İNGİLİZCE HADİS SİTELERİ

1. İslâm (www.al-islam.org)

Ehl-i Beyt Dijital İslâmî Kütüphane Projesi'nin sitesi olup İslâm ile ilgili hemen her konuda çeşitli kitap ve makaleler ihtiva etmektedir. **Browse Library** sayfasına geçildiğinde sol yandaki listede yer alan **Hadith (Sayings and Traditions)** bölümünde, aralarında *Nehcu'l-belâga*'nın da bulunduğu otuz yedi adet kitap ve makale yer almaktadır. *Nehcu'l-belâga*'nın İngilizce tercümesinin verildiği sayfada, istenirse içindekiler sütünündeki 'ayın' harfi tıklanarak kitabın Arapça metni görüntülenebilmektedir. Site, Şîa'nın hadis anlayışını görmek için bir hareket noktası sayılabilir.

2. MSA (www.usc.edu/dept/MSA/)

Güney Kaliforniya Üniversitesi Müslüman Öğrenciler Birliği'nin sayfası olup İslâm hakkında genel bilgiler içermektedir. Sitedeki **Muhammad (saas)** ve **Sunnah** sayfalarında değişik yazarlar tarafından kaleme alınmış yazılara yer verilmekte, *Buhârî*, *Müslim*, *Ebü Dâvûd* ve *Muvatta*'ın İngilizce tercümeleri ve bu dört kitapta arama yapma imkânı sunulmaktadır. Hadis bilimi konusunda İngilizce metin ihtiyacı duyanların istifade edeceği bir sitedir.

3. Internet History Sourcebooks (www.fordham.edu/halsall)

New York Fordham Üniversitesi'nin sitesine bağlı ve editörlüğünü Paul Halsall'ın yaptığı sayfalar 'Internet History Sourcebooks Project' adıyla yayımlanmaktadır. Site antik çağlardan günümüze kadar ve bütün kültürlerle ait bir 'kaynak kitap' olmayı hedeflemektedir. Ana sayfanın üstünde yer alan linklerden **Islamic** tıklandığında **Internet Islamic History Sourcebook** sayfasına geçilmektedir. Burada **Contentsin** altında yer alan konular arasındaki 'Muhammad and Foundations-to 632 CE' başlığı altında **hadith** de vardır. **Hadith Selections**da seksen beş hadis, **The Sunnah**da sünnetin önemi konusunda uzunca bir yazı bulunmaktadır. Buhârî metni ve hadis bilimi alanındaki diğer yazılar için ise www.usc.edu/dept/MSA/ sitesine link verilmektedir.

Halsall'ın bu sitesi hadis konusundaki sayfalarından çok, hemen her alandaki içeriğiyle önem arz etmektedir.

4. ISNA (www.isna.net)

Islamic Society of North America (ISNA)'nın resmî web sitesidir. **Library** sayfasının **Hadith Archive** bölümünde *Buhârî, Müslim, Muvatta'*, kırk kudsî hadis ve Nevevî'nin *Kırk Hadis*'i İngilizce metin olarak yayımlanmaktadır.

5. www.geocities.com/ahmedlahouazi/mustalah.html

Özel bir çalışmanın ürünü olan ve tam olarak çalışmayan bu sitenin ana sayfasına geçilemediği için sayfanın sahibi hakkında yeterli bir bilgi alınamamaktadır. Yukarıdaki adresin götürdüğü sayfada güzel bir İngilizce hadis usûlü kitabı bulunmaktadır. Pek çok hadis istilahının İngilizce karşılıklarını görmek için de ziyaret edilebilir.

6. Prophet Muhammad (www.muhammad.net)

Sabr Foundation tarafından Hz. Peygamber'in biyografisini, görevini ve mesajını tanıtmak amacıyla yayımlanan sitenin ana sayfasının sol tarafındaki menüde yer alan **Online books** bölümünde, *Kütüb-i Sitte*'den seçilmiş ve konularına göre tasnif edilmiş 500 hadis ile *Riyâzu's-sâlihîn* ve Seyyid Sâbık'ın *Fikhü's-sünne* adlı eserleri bulunmaktadır.

TÜRKÇE HADİS SİTELERİ

1. www.muhammedmustafa.net

Özel olarak Hz. Peygamber hakkında hazırlanmış güzel bir sitedir. **Yazılar** bölümünde, değişik yerlerde yayımlanmış Hz. Peygamber ve hadis/sünnet konulu yazılara yer verilmiştir. **Kitaplar** sayfası ise yine aynı konularda yayımlanmış 108 kitap ve 12 CD'nin kısa tanıtımını içermekte, ayrıca üç kitap da e-Kitap olarak sunulmaktadır. Prof.Dr. İbrahim Canan'ın hazırladığı *Kütüb-i Sitte Muhaddisleri* başlıklı yazıda, Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve Mâlik b. Enes'in biyografileri verilmektedir.

2. Muhaddis (www.muhammad.org/taksimats.html)

Kişisel bir gayretin ürünü olan bu sitede, *Kütüb-i Sitte* (5972 kayıt) ve *Sahîh-i Buhârî* (2189 kayıt) veritabanı programları yanında sahâbe bilgileri (103 kayıt), hadis lugati ve *Kütüb-i Sitte* muhaddislerinin biyografileri bulunmaktadır.

Siteyi dikkate değer kılan *Kütüb-i Sitte* veritabanı, İbrahim Canan'ın eserlerinden, *Sahîh-i Buhârî* veritabanı da *Tecrid-i Sarîh*'ten oluşmaktadır. Her iki

veritabanının sorgu ekranında, **fasıl, konu, kaynak/ravi ve hadis** arama kutularından Türkçe olarak arama yapılabilir. Hadislere Türkçe çevirilerinden ulaşmayı sağlayan bu veritabanları istenirse bilgisayara indirilebilir.

3. Ulum el-Hikme Okulu (www.ulumulhikmekoeln.de/)

Almanya/Köln merkezli bu site, Ulum el-Hikme Okulu adıyla, internet üzerinden İslâm düşüncesi eğitim programı yapmayı amaçlamaktadır. Almanca, Türkçe ve İngilizce yayın yapan sitenin Türkçe sayfalarındaki **Rivayet İlimleri 1** bölümü, **Nebevî Hikmet** başlığı altında hadis ilimlerine ve tarihine dair verilen derslerden oluşmaktadır.

4. Hadis (www.hadis.org)

Web tasarımı bakımından oldukça güzel bir Türkçe İslâmî bilgiler sitesi olan hadis-org'un ne yazık ki içeriği henüz tatminkâr değildir. Üyelerinden katkı bekleyen sitenin hadis bölümünde, İbrahim Canan'ın *Kütüb-i Sitte Ansiklopedisi* veritabanı olarak sunulmaktadır. Diğer hadis sayfaları ise muhaddis.org'daki sayfalardan oluşmaktadır.

5. Dinbilimleri (www.dinbilimleri.com)

Ülkemizdeki akademisyenlerin pek çoğunun yakından tanıdığı Dinbilimleri Akademik Araştırma Merkezi'nin sitesinin bu yazıda yer alması, hadis bilimi açısından da önemli olan, tez/kitap/makale arama motoru sebebiyledir. Bu sayede Türkiye'de hadis alanındaki hemen bütün bibliyografyaya ulaşılabilir. Ayrıca sitede yayımlanan *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*'nde de hadis konulu makalelere sıkça yer verilmekte ve derginin bütün sayıları görülebilmektedir.

Müstakil olarak yayın yapan yukarıdaki bu siteler dışında, internetteki en önemli kaynaklar arasında yer alan ve bir arama motorundan kolayca bulunabilecek olan **e-ansiklopedi** sitelerinin hadis bilimiyle ilgili maddeleri de bu konudaki önemli sayfalar arasında yer almaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çok hızlı adımlarla ilerleyen bilişim teknolojisinin, her konuda olduğu gibi akademik çalışmalar alanında da son derece önemli kolaylıklar getirdiği açıktır. Özellikle bilgiye ulaşmanın en kolay ve kestirme yolu haline gelen internetin bu sahadaki imkânları durmadan artmaktadır. Bu ise, her türlü bilginin bulunduğu bu karmakarışık dünyada istenilen sonucu elde etmek için belli bir yöntem takip etmeyi zorunlu hale getirmektedir. Aksi halde internette gezinmek demek olan sörf, -denizdeki dalgaların yönlendirmesine göre hareket eden sörf

tahtasından esinlenerek- kullanıcıyı hiç istemediği 'sulara' götürebilecektir. Dolayısıyla internette bilinçli sörf yapabilmek son derece önemlidir.

Bu çerçevede olmak üzere hadis bilimi noktasında 'rihle' yapılabilecek bazı siteleri ele aldığımız bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Pek çok yönüyle en büyük yardımcımız durumuna gelen bilgisayar ve internet imkânları hadis bilimi için de önemli bir kullanım alanına ve kapasitesine sahiptir. Bundan müstağni kalınması düşünülemez.

2. Hadis alanındaki müstakil sitelerin sayısı çok azdır. Ekseriyetle belli bir bütünlüğü olan genel içerikli sitelerde 'bölüm' olarak yer almaktadırlar.

3. İnternet arama motorlarında hadis siteleri arandığında ortaya çıkan yüzlerce sonuç, bu sitelerin pek çoğunun bireysel gayretlerle oluşturulduğunu göstermektedir. Kurumsal olarak hizmet veren birkaç sitenin farkı hemen hissedilmektedir. Bu da internette bireysel çalışmaların çoğu zaman yetersiz kaldığını, özellikle bilimsel içerikli sitelerin kurumlara ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

3. En kullanışlı hadis siteleri Arapça yayın yapmaktadırlar. İslâm/hadis araştırmalarının kaynak dilinin Arapça olması dikkate alınırca bu bir avantajdır. Ancak birkaç amatör çalışma dışında meselâ Türk internet kullanıcısının istifade edebileceği iyi bir Türkçe hadis sitesi maalesef bulunmamaktadır. İsmi hadis.org olan sitede bile hadis bölümü son derece zayıftır.

4. Hadis içerikli sitelerden iki şekilde istifade edilmektedir. Birincisi hadis metinlerini arayıp bulma ve görüntüleme, ikincisi de hadis ve hadis usûlü kitaplarına metin olarak ulaşabilmektir. Arapça sitelerde hadislerin Arapça orijinal metinleri verilirken, diğer dillerdeki sitelerde ise varsa o dilde yapılmış çevirileri yayımlanmaktadır.

Ancak burada unutulmaması gereken önemli bir nokta şudur: İnternet ortamında yayımlanan hadisler/metinler/kitaplar ile matbu olarak elimizde bulunan eserlerin mutlaka karşılaştırmalı olarak kullanılması gerekmektedir. Yani matbu kitaplardan doğrulatmadıkça internette kolayca elde ettiğimiz metinleri kullanmak, bazen önemli yanlışlıklara zemin oluşturabilmektedir.⁸

⁸ Bu yazıda tanıtımı yapılan sitelerdeki bilgilerin gezildiği tarihlere ait olduğu ve neredeyse her gün güncellenen sayfalarda birtakım değişikliklerin yapılabileceği unutulmamalıdır.